

**ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟΥ
ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ, ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ *IN SITU***

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διαχείριση και ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων και ανασκαφών, με σκοπό την απόδοσή τους στο κοινό, είναι μια σύνθετη διαδικασία, ακρογωνιαίος λίθος της οποίας είναι η μέριμνα και ο διεπιστημονικός σχεδιασμός για την ολοκληρωμένη προστασία του πολιτιστικού αγαθού. Η διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν καθήκον και ευθύνη τόσο του εκάστοτε φορέα διαχείρισης όσο και των πολιτών στο σύνολό τους.

Στο άρθρο αυτό¹ εξετάζεται η συμβολή της επιστήμης της συντήρησης στη διαδικασία της ανάδειξης ενός ανασκαφικού χώρου. Υποστηρίζεται πως ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των επεμβάσεων ενεργητικής και προληπτικής συντήρησης των υλικών κα-

ταλοίπων που παραμένουν *in situ* θα πρέπει να βασίζεται σε πιστοποιημένες/τυποποιημένες διαδικασίες (πρότυπα). Για τον λόγο αυτό προτείνεται μια μεθοδολογία, ως μοντέλο δράσης, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει τον κορμό για τη θέσπιση προτύπων που αφορούν στα μέτρα και τις διαδικασίες διατήρησης και συντήρησης πριν, κατά και μετά την ανασκαφή. Σημαντική άλλωστε θεωρείται και η επαφή του κοινού με τις δράσεις που σχετίζονται με τη διατήρηση και συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού προκύπτουν σημαντικά οφέλη για την ευαισθητοποίηση των πολιτών. Στο πλαίσιο δε ενός τοπικού μουσείου, όπως στο Δισπηλιό, μπορεί να προωθήσει την ανάπτυξη της σχέσης μουσείου – τοπικής κοινωνίας.

Η σύγχρονη μουσειακή θεωρία και πρακτική δίνει έμφαση στην αναβάθμιση της

* Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Πολιτισμού, e-mail: nectaria_d@yahoo.gr

¹ Το άρθρο βασίζεται στη διπλωματική εργασία που εκπόνησε το 2006 η γράφουσα στον Α' κύκλο Μεταπτυχιακών Σπουδών του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Μουσειακές Σπουδές» των Τμημάτων Ιστορίας και Αρχαιολογίας και Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθηνών, σε σύμπραξη με το Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Εργων Τέχνης του ΤΕΙ Αθήνας με θέμα: «Ανάδειξη της προϊστορικής ανασκαφής στο πλαίσιο της λειτουργίας του οικομουσείου στο Δισπηλιό Καστοριάς: Θέματα διαχείρισης, διατήρησης και συντήρησης των αρχαιολογικών καταλοίπων *in situ*».

σχέσης του Μουσείου με το Κοινό προσπαθώντας να μετατρέψει τον επισκέπτη από απλό δέκτη μηνυμάτων σε κατασκευαστή του νοήματος. Βασίζεται μάλιστα στην πεποίθηση πως το πολιτιστικό αγαθό είναι φορέας πολλαπλών μηνυμάτων και επιδέχεται διαφορετικών ερμηνειών, τις οποίες ο επισκέπτης καλείται να ανακαλύψει, σύμφωνα με τις ανάγκες, τις εμπειρίες και το πολιτιστικό και κοινωνικό του προφίλ.²

Στο πλαίσιο της τάσης αυτής, το μουσείο συχνά εκθέτει, πέρα από τις συλλογές του, τη μουσειακή πρακτική (“behind the scenes”) με σκοπό την επαφή του κοινού με τις διαδικασίες “παραγωγής” της πληροφορίας. Οι “ανοικτές μέρες”, οι επισκέψιμες αποθήκες, τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε σχέση με την καταγραφή, τη συντήρηση, την έρευνα κ.ο.κ. και η επισκέψιμη ανασκαφή είναι μερικές από τις δράσεις που αναπτύσσονται στην προσπάθεια της εξοικείωσης του κοινού με το μέχρι πρότινος απρόσιτο μουσείο και της ένδειξης σεβασμού στις ανάγκες και τις ανησυχίες του.

ΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟΥ

Η ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου αφορά ένα στατικό σύνολο εκθεμάτων, ενώ

η ανάδειξη μιας ανασκαφής σε εξέλιξη, εκτός από το μνημείο, εκθέτει τη διαδικασία της αποκάλυψης (αρχαιολογική έρευνα) και της διαχείρισής του (τεκμηρίωση, διατήρηση, συντήρηση). Με τη δημιουργία του ανασκαφικού πάρκου στο Δισπηλιό επιχειρείται η μετατροπή της ανασκαφής σε επισκέψιμο χώρο, με στόχο την επαφή του επισκέπτη με τα αρχαιολογικά δεδομένα στον χώρο όπου αυτά αποκάλυπτονται, αλλά και την έκθεση των σταθερών κατασκευαστικών στοιχείων μέσα στα αρχαιολογικά τους συμφραζόμενα (σχ. 1).

Μέσω της επαφής με τη διαδικασία της αποκάλυψης της αρχαιολογικής πληροφορίας ενθαρρύνεται η επεξεργασία των πρωτογενών δεδομένων από τον επισκέπτη, ο οποίος μετατρέπεται από παθητικός δέκτης σε συνομιλητή (Χουρμουζιάδης 1999: 169-72). Η πρόκληση σε αυτό το σημείο εστιάζεται στην αναδόμηση της σχέσης εκθέματος – κοινού και την εγγενή αντίφαση μεταξύ των αποκρυσταλλωμένων ιδεών, τις οποίες έχει συνηθίσει να λαμβάνει από μια μουσειακή επίσκεψη, και της ρευστής, μεταβαλλόμενης φύσης της ανασκαφικής έρευνας, την οποία καλείται να παρακολουθήσει, να κρίνει και να ερμηνεύσει (Shane & Küçük 2000: 207).

Η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζεται στη

Σχήμα 1: Λόγοι δημιουργίας του Ανασκαφικού Πάρκου Δισπηλιού

² Σημαντική σε αυτό τον τομέα είναι η επιρροή της κονστρουκτιβιστικής θεωρίας μάθησης, σύμφωνα με την οποία οι διαδικασίες της διδασκαλίας και της μάθησης οφείλουν να εστιάζουν στον “μαθητή” και όχι στο αντικείμενο της μάθησης. Για τα μουσεία αυτό μεταφράζεται στην ανάγκη να εστιαστεί η προσοχή στον επισκέπτη και όχι στο περιεχόμενο του μουσείου. Βλ. ενδεικτικά: Hein 1995, 2004 και Mason 2005.

συγκεκριμένη ανασκαφή είναι η αποκάλυψη μεγάλου αριθμού ακίνητων υλικών καταλοίπων οργανικής φύσης, η διαχείριση των οποίων αποτελεί πρόκληση εγείροντας ζητήματα που αφορούν στην ασφαλή τους διατήρηση μετά την αποκάλυψή τους (Παναγιάρης 1998). Έτσι το Δισπηλιό αποτελεί μια καλή αφορμή για τον προβληματισμό και την αντιμετώπιση θεμάτων που σχετίζονται με εξειδικευμένες περιπτώσεις διατήρησης και συντήρησης αρχαιολογικών καταλοίπων *in situ*.

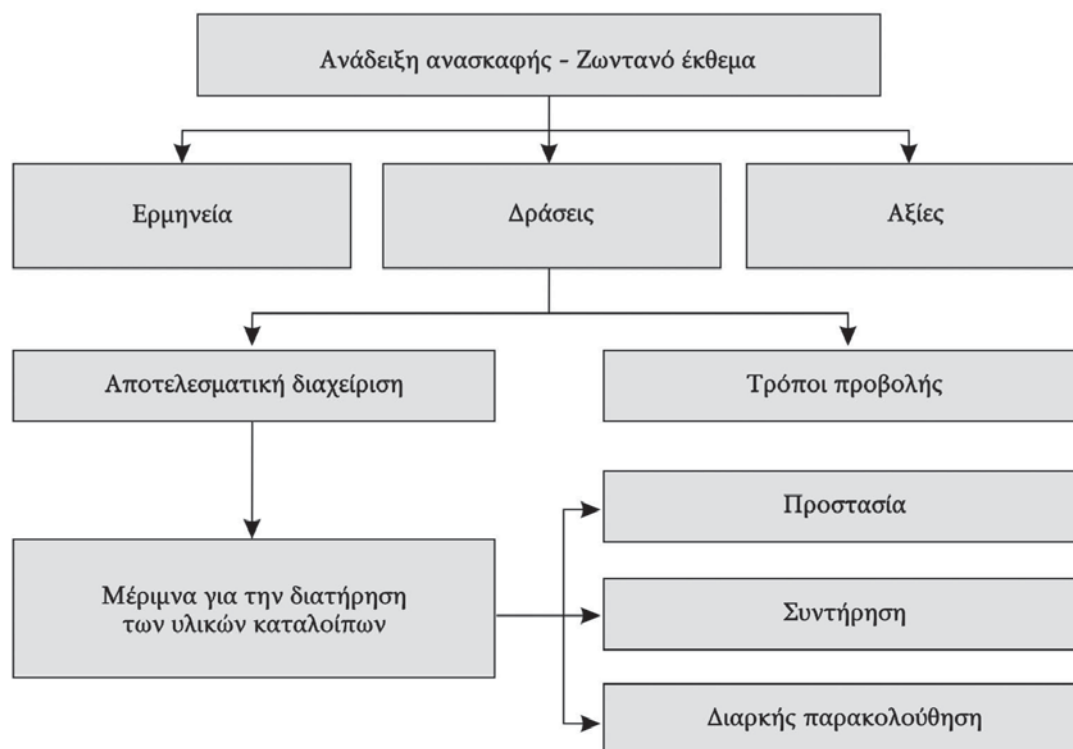
ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΥΛΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ

Ο προβληματισμός για τη διαχείριση των υλικών καταλοίπων ως εκθέματα σε ανοικτό χώρο έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα της αυξημένης τάσης για την επί τόπου διατήρηση και ανάδειξή τους, η οποία υπαγορεύεται από την ανάγκη βίωσης του μνημείου ως κοινωνικού αγαθού. Η διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου είναι μια σύνθετη διαδικασία με ποικίλες παραμέτρους, όπως η διατήρη-

ση και η συστηματική συντήρηση των στοιχείων που τον συνιστούν, οι διαθέσιμοι πόροι, το θεσμικό πλαίσιο, η επιστημονική τεκμηρίωση, η αξιοποίηση και η ανάδειξή του. Πρόκειται για ένα σύνολο ενεργειών που στοχεύουν στην ολοκληρωμένη προστασία του μνημείου και την απόδοσή του στο κοινό, τη μετατροπή του δηλαδή σε πολιτιστικό αγαθό (Λαμπρινουδάκης 2006: 49-52; de la Torre & Mac Lean 1997: 5).

Μια ολοκληρωμένη στρατηγική διαχείρισης απαιτεί εξειδικευμένο και ολοκληρωμένο σχεδιασμό, που θα λαμβάνει υπόψη τις ιστορικές, επιστημονικές, αισθητικές, εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές κ.ά. αξίες του μνημείου. Ακόμα, θα πρέπει να συμφιλιώνει τις συχνά συγκρουόμενες αναγκαιότητες για τη διατήρηση και συντήρηση των μνημείων, της έρευνας, της ανάδειξης, της κοινωνικής πρόσβασης, καθώς και της τουριστικής και εν γένει οικονομικής ανάπτυξης (Cleere 2006).

Η διατήρηση της υλικής υπόστασης ενός μνημείου είναι βασικό προαπαιτούμενο των δράσεων ανάδειξής του (βλ. σχ. 2), και παρότι φαίνεται προφανής, δεν είναι καθόλου

Σχήμα 2: Δράσεις για την προστασία των υλικών καταλοίπων στα πλαίσια της ανάδειξης

αυτονόητη. Η λήψη μέτρων για τη διαφύλαξη του πολιτιστικού αγαθού είναι απαραίτητη και στην περίπτωση των ανασκαφών η μέριμνα για τη διατήρηση και τη συντήρηση των ακίνητων ευρημάτων πρέπει να αποτελεί μέρος του αρχικού προγραμματισμού³ (Λούπου 2002; Pearce 1990: 104; de la Torre & Mac Lean 1997: 12). Αυτό προκύπτει τόσο από την ελληνική νομοθεσία, όσο και από διεθνείς συμβάσεις και οδηγίες των αρμόδιων διεθνών οργανισμών.⁴ Επιπλέον, η εξασφάλιση της καλής κατάστασης των μνημειακών συνόλων που πρόκειται να αναδειχτούν απαιτεί, πέραν των μέτρων για τη διατήρηση και συντήρησή τους, τη διαρκή παρακολούθηση (monitoring) της ανάδειξης (Λαμπρινουδάκης 2006: 52; Aslan 2006).

Ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ *IN SITU*

Τα ακίνητα μνημεία που έρχονται στο φως κατά την ανασκαφική έρευνα πρέπει να τυγχάνουν κατάλληλης προστασίας για τη διατήρησή τους, έστω και αν στο τέλος αυτής της έρευνας πρόκειται να καταχωθούν. Εξάλλου, και η κατάχωση από μόνη της είναι μια μορφή προστασίας. Όταν τίθεται θέμα ανάδειξης αυτών των μνημείων, η αρχαιολογική έρευνα οφείλει να έχει συμπεριλάβει τη συντήρηση στον αρχικό προγραμματισμό (Pearce 1990: 104).

Σήμερα, που η τάση για τη διατήρηση και την ανάδειξη των μνημείων στον χώρο που βρέθηκαν κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος (Stanley Price 1984: 3), η συνεργασία των αρχαιολόγων με συντηρητές, μηχανι-

κούς, μουσειολόγους και άλλους επιστήμονες μπορεί να εγγυηθεί το βέλτιστο αποτέλεσμα για την αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν από αυτή την προσπάθεια (Λούπου 2002). Καίριας σημασίας είναι η αναγνώριση από κάθε πλευρά του κοινού στόχου και η συνεισφορά της κάθε επιστήμης σε αυτόν, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τους περιορισμούς που πιθανά τίθενται από τις υπόλοιπες.

Όσον αφορά στον τομέα της συντήρησης, πρέπει να γίνουν δύο σημαντικές παρατηρήσεις: Η πρώτη σχετίζεται με το γεγονός ότι η συντήρηση των ανασκαφικών ευρημάτων στο εργαστήριο διαφοροποιείται από τη συντήρηση ενός συνόλου *in situ*. Η κύρια διαφορά εντοπίζεται στο γεγονός ότι ο συντηρητής δεν έχει να αντιμετωπίσει ένα αυτόνομο αντικείμενο, αλλά ένα σύνολο εκτεθειμένο σε συνθήκες που πολύ δύσκολα μπορούν να ελεγχθούν. Επίσης, σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση είναι απαραίτητη η διεπιστημονική συνεργασία. Ακόμα, η διατήρηση ενός αντικειμένου μέσω της συντήρησής του διασφαλίζεται κυρίως από την παροχή κατάλληλων περιβαλλοντικών συνθηκών (*παθητική ή προληπτική συντήρηση*), χωρίς τις οποίες η ενεργητική συντήρηση δεν θα είχε μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Βάσει της δεύτερης αυτής παρατήρησης καταδεικνύεται η αναγκαιότητα λήψης μέτρων προληπτικής συντήρησης για την ανάδειξη μνημείων *in situ*.

Η προληπτική συντήρηση είναι η επέμβαση στις περιβαλλοντικές συνθήκες (υγρασία, θερμοκρασία, ακτινοβολίες, δονήσεις, αέριοι ρύποι), έτσι ώστε να παρέχεται στο αντικείμενο ένα σταθερό και κατάλληλο για

³ Η λήψη μέτρων για τη διατήρηση υλικών καταλοίπων είναι ανεξάρτητη από την ανάδειξη ή μη του ανασκαφικού χώρου. Επιπλέον, για να διατηρήσει η ανασκαφή την ακεραιότητα και την αναγνωσιμότητά της ως έκθεμα, χρειάζεται να ληφθούν μέτρα για τη διατήρηση, πέρα από τα αρχαιολογικά ευρήματα, και άλλων υλικών στοιχείων που συνθέτουν το περιβάλλον, όπως είναι οι παρειές των σκαμμάτων.

⁴ Ενδεικτικά: ICCROM 1983: Οδηγία για τη Συντήρηση στην Ανασκαφή και 1985: Οδηγία για τα προληπτικά μέτρα κατά την ανασκαφή και την προστασία των αρχαιολογικών χώρων. UNESCO 1956: Σύμβαση για τις Διεθνείς Αρχές που διέπουν τις Ανασκαφές - Νέο Δελχί. Συμβούλιο της Ευρώπης 1989: Οδηγία για την Προστασία και την Ανάδειξη της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς. ICOMOS 1990: Χάρτα της Λοζάννης για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

την ασφαλέστερη διατήρησή του μικροπεριβάλλον. Ο έλεγχος και η σταθεροποίηση των παραμέτρων αυτών είναι σχετικά εύκολος σε έναν κλειστό χώρο, αλλά τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά σε εξωτερικό περιβάλλον. Εδώ και πολλά χρόνια υπάρχουν οδηγίες (guidelines) και πρότυπα (standards) που αφορούν στην προληπτική συντήρηση στα μουσεία (βλ. Alcántara 2002). Αντίστοιχα πρότυπα δεν έχουν επίσημα καθοριστεί για τα μέτρα προληπτικής συντήρησης που είναι δυνατό να εφαρμοστούν σε έναν ανοιχτό χώρο⁵.

Τα μνημεία που αναδεικνύονται και διατηρούνται *in situ* είναι κυρίως λίθινα. Ο λίθος, λόγω της χρήσης του αλλά και της ανθεκτικότητάς του στις συνθήκες ταφής, είναι πολύ συνηθισμένο εύρημα. Επιπλέον, η έρευνα γύρω από τη συντήρηση και τη διατήρηση των λίθινων μνημείων *in situ* έχει αναπτυχθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τα μνημεία οργανικής φύσης, όπως το ξύλο, το οστό κ.ά., η αντιμετώπιση των οποίων είναι συνήθως η απομάκρυνσή τους, όταν αυτή είναι εφικτή, ακόμα κι αν χάνουν μέρος των ιστορικών συμφραζομένων τους, ή η κατάχωσή τους. Η πρακτική, σε παγκόσμιο επίπεδο, της διατήρησης και ανάδειξης μνημείων οργανικής φύσης *in situ* είναι περιορισμένη και τα μέτρα που λαμβάνονται για την εξασφάλιση της μακροβιότητάς τους είναι προϊόν διεπιστημονικής συνεργασίας που αφορά στην κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Τα αποτελέσματα της συνεργασίας αυτής είναι χρήσιμο να δημοσιεύονται και να αξιολογούνται, έτσι ώστε κάποια στιγμή ο προβληματισμός αυτός να αποτελέσει ένα γόνιμο πεδίο έρευνας και εφαρμογής στον τομέα της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΚΗΣ ΦΥΣΗΣ *IN SITU*

Οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν τα οργανικά ανασκαφικά υλικά, σε σχέση με τις συνθήκες που επηρεάζουν τη διατήρησή τους, έχουν καταστήσει τις διαδικασίες για τη διατήρηση και συντήρησή τους ένα πεδίο έρευνας με εξαιρετικό ενδιαφέρον. Η αντιμετώπιση των κινητών ευρημάτων δεν αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα, όταν υπάρχει τεχνογνωσία και πρόβλεψη για οικονομικά και τεχνικά μέσα. Ο προβληματισμός εντοπίζεται στις περιπτώσεις μεγάλων αντικειμένων και ιδιαίτερα των κατασκευασμένων από ξύλο, λόγω της συχνότητας που αυτό απαντά ως οργανικό ανασκαφικό εύρημα, χερσαίο ή ενάλιο. Η έρευνα για τη συντήρηση του ένυδρου ξύλου είναι αρκετά ανεπτυγμένη όσον αφορά στα ναυάγια (π.χ. μουσείο Wasa στη Στοκχόλμη ή το Mary Rose στο Portsmouth της Αγγλίας), όχι όμως και στον τομέα των χερσαίων ανασκαφών, όπου εντοπίζονται ξύλινα τμήματα κατασκευών σε ένυδρη κατάσταση. Τα ξύλινα ευρήματα σε ένυδρη κατάσταση που δεν είναι δυνατό ή ευκαίιο να απομακρυνθούν από μια χερσαία ανασκαφή, όπως στην περίπτωση του Δισπηλιού τα δομικά στοιχεία του πασσαλόπηκτου οικισμού, αποτελούν μεγάλη πρόκληση για την επιστήμη της συντήρησης και γενικότερα της διαχείρισης των ανασκαφών και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στην Ευρώπη, ο εντοπισμός και η ανασκαφή θέσεων με οργανικά κατάλοιπα δομικών στοιχείων είναι συχνή και αφορά τόσο σε προϊστορικούς πασσαλόπηκτους παραποτάμιους ή παραλίμνιους οικισμούς, όσο και σε νεότερες κατασκευές. Μάλιστα,

⁵ Ο καναδικός φορέας για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων Canada's Historic Places συνέταξε το 2007 ένα σχέδιο Προτύπων και Οδηγιών για τη συντήρηση αρχαιολογικών χώρων (Standards and Guidelines for the Conservation of Archaeological Sites) με σκοπό την εφαρμογή του σε πιλοτικά προγράμματα και τη συλλογή προτάσεων και παρατηρήσεων από αρμόδιους φορείς στον Καναδά. Η τελική μορφή του κειμένου αναμένεται να εκδοθεί στα τέλη του 2009. Πρόκειται για οδηγίες που αφορούν στη συνολική ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων για τη διατήρηση αρχαιολογικών καταλοίπων *in situ*. (Canada's Historic Places 2007).

αρκετά μουσεία δημιουργήθηκαν δίπλα σε αυτές τις θέσεις, όπως το Pfahlbaumuseum στο Unteruldingen της Γερμανίας και το Laténium της Ελβετίας.

Στη βιβλιογραφία ελάχιστες είναι οι αναφορές σε θέματα που αφορούν σε επεμβάσεις για τη διατήρηση και τη συντήρηση ένυδρων ξύλινων αρχαιολογικών καταλοίπων *in situ*, και περιορίζονται στην αγγλική εμπειρία. Στην Αγγλία, το ενδιαφέρον, η μέριμνα και η έρευνα για τη διάσωση των οργανικών αρχαιολογικών καταλοίπων σε εδάφη με μεγάλη υγρασία έχει οδηγήσει στη δημιουργία ενός ερευνητικού προγράμματος από τον φορέα English Heritage, το “Monuments at Risk in England’s Wetlands - MAREW”.⁶ Το πρόγραμμα αυτό στοχεύει στην καταγραφή της κατάστασης και του ρυθμού αλλοίωσης που υπάρχει στις εντοπισμένες θέσεις, την εξεύρεση λύσεων για την καλύτερη διατήρησή τους και την ευαισθητοποίηση του κοινού. Η υλοποίηση του προγράμματος γίνεται κατά περίπτωση με τη συνεργασία πανεπιστημίων, τοπικών αρμόδιων φορέων, αλλά και με την τοπική κοινότητα. Το Sutton Common στο South Yorkshire είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής του προγράμματος MAREW, όπου σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο του Exeter, διεξάγεται έρευνα για τη διατήρηση, μέσω του ελέγχου της στάθμης του υδροφόρου ορίζοντα, επιλεγμένων υδατοκορεσμένων καταλοίπων της εποχής του Σιδήρου. Η διατήρηση αφορά στα εντοπισμένα αλλά μη ανασκαμμένα κατάλοιπα (van de Noort 2004).⁷

Στις ανασκαφές του ρωμαϊκού και μεσαιωνικού παραποτάμιου τμήματος του Λονδίνου που ξεκίνησαν το 1973 από το μουσείο του Λονδίνου, ανακαλύφθηκαν ξύλινες προκυμαίες, πολύ καλά διατηρημένες λόγω των αναερόβιων συνθηκών ταφής, οι οποίες μετά την αποκάλυψή τους, και χωρίς τη συμμετοχή συντηρητή στην ανασκαφική ομάδα, άρχισαν να ρικνώνονται ραγδαία. Τα πρώτα μέτρα που ελήφθησαν ήταν ο ψεκασμός με νερό, έτσι ώστε το ξύλο να παραμένει υγρό και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 απομακρύνθηκαν επιλεκτικά ορισμένα τμήματα για να συντηρηθούν στο εργαστήριο και να εκτεθούν (Schofield 1986: 54).

Το 1982 το Μουσείο του Λονδίνου διεξήγαγε ανασκαφή στο Billingsgate. Υπό το φως της προηγούμενης εμπειρίας, τα ξύλινα τμήματα ρωμαϊκής οχύρωσης που ανακαλύφθηκαν αντιμετωπίστηκαν συστηματικά από το τμήμα συντήρησης του μουσείου, το οποίο ανέπτυξε μια ειδική στρατηγική συντήρησης. Κατά την ανασκαφή χρησιμοποιήθηκε ένα σύστημα συνεχούς ψεκασμού, τα ξύλα καλύφθηκαν με φύλλο πολυαιθυλενίου και οι οχυρώσεις στηρίχθηκαν με επεκτεινόμενα υποστρώματα (Schofield 1986: 54). Δεν υπάρχει βιβλιογραφική αναφορά για το τι έγινε μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής.

Η σχετική βιβλιογραφία δεν αναφέρει καμία περίπτωση όπου αποφασίστηκε η διατήρηση και ανάδειξη ενός χερσαίου αρχαιολογικού συνόλου με περιεχόμενο ένυδρο ξύλο, κατ’ επέκταση, δεν υπάρχουν βιβλιογραφικές αναφορές⁸ σε πρακτικά θέματα δι-

⁶ Το πρόγραμμα δεν βασίζεται μόνο στη διαχείριση μεμονωμένων τοποθεσιών μέσα στο ευρύτερο τοπίο τους, αλλά επίσης και σε θέματα ευρύτερης προσέγγισης και εκπαίδευσης, πολιτικής και έρευνας (van de Noort 2004).

⁷ Επιπρόσθετα, στο Sutton Common η εμπλοκή των κατοίκων γίνεται με συσκέψεις της κοινότητας, τα “town meetings”, όπου συζητείται η στρατηγική της διαχείρισης της συντήρησης και πώς αυτή μπορεί να ενσωματωθεί στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Η ανάγκη να απασχοληθούν οι νέοι της περιοχής στη δουλειά που γίνεται στο Sutton Common αποτέλεσε τη βάση για το ερευνητικό πρόγραμμα “Rubbish and Archaeology”: πρόκειται για εφαρμογή της πειραματικής αρχαιολογίας σε συνδυασμό με την επιστημονική έρευνα για τη φθορά των οργανικών και ανόργανων καταλοίπων, μέσω ενός προγράμματος πειραματικής κατάχωσης, στο οποίο συμμετέχουν ερευνητές και παιδιά των σχολείων της περιοχής. Το πρόγραμμα σκοπεύει να παρέχει στα παιδιά γνώση μέσω της βιωματικής μάθησης για τη διαδικασία της αρχαιολογικής έρευνας, μέσω απλών αλλά και πιο εξειδικευμένων επιστημονικών μεθόδων και να τα εμπλέξει στενά με το αρχαιολογικό έργο στην περιοχή (van de Noort 2004: 81).

⁸ Τουλάχιστον βάσει της βιβλιογραφικής έρευνας από τη γράφουσα.

ατήρησης και συντήρησης. Η τάση διεθνώς παραμένει να είναι η λεπτομερής τεκμηρίωση και η κατάχωση, ενώ αναπτύσσεται η μελέτη των συνθηκών ταφής που επηρεάζουν τη διατήρηση (Corfield & Nixon 2004; Keevill *et al.* 2004). Εξαίρεση αποτελεί η ανασκαφή που διεξάγεται από το 1988 από το Μουσείο του Λονδίνου ενός Ρωμαϊκού Αμφιθεάτρου στο Λονδίνο, το οποίο ήταν κατασκευασμένο αποκλειστικά από ξύλο (Ganiaris & Bateman 2004). Τα ξύλα απομακρύνθηκαν από τον ανασκαφικό χώρο και συντηρήθηκαν στο εργαστήριο με σκοπό να επανατοποθετηθούν και να εκτεθούν *in situ* το 2004, μέσα σε προστατευτικό κέλυφος πάνω στον αρχαιολογικό χώρο.

Στη Βρετανία έχουν διεξαχθεί δύο συνέδρια με θέμα τη διατήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων *in situ* (PARIS: Preserving Archaeological Remains in situ), το 1996 και 2001. Τα συνέδρια αυτά ασχολήθηκαν με μελέτες περιπτώσεων κυρίως σε υδατοκορεσμένα εδάφη και η διεξαγωγή τους έχει συνεισφέρει πολύ στην προώθηση της έρευνας, η οποία υπολειπόταν σε αυτό τον τομέα. Πρέπει όμως να σημειωθεί πως η διατήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων εδώ δεν σημαίνει απαραίτητα και την ανάδειξή τους. Η ανησυχία συνδέεται περισσότερο με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τη βιομηχανική ανάπτυξη και την επεκτεινόμενη δόμηση του αστικού περιβάλλοντος (Corfield & Nixon 2004).

Στα συμπεράσματα του συνεδρίου PARIS 1 επισημαίνεται πως η επιτυχία των μεθόδων διατήρησης της αρχαιολογικής πληροφορίας *in situ* δεν είναι δυνατό να αξιολογηθεί, παρά μόνο αφού περάσουν αρκετά χρόνια από την εφαρμογή τους. Επιπλέον, τονίζε-

ται η αναγκαιότητα διεπιστημονικών ερευνητικών προγραμμάτων που θα αφορούν στην καλύτερη κατανόηση της διάδρασης μεταξύ των αρχαιολογικών αποθέσεων και του περιβάλλοντος ταφής τους. Το επόμενο συνέδριο (PARIS 2) καταλήγει σε ομόφωνη έκκληση για διεπιστημονικές ομάδες εργασίας και καθορισμό προτύπων, έτσι ώστε να καθίσταται αποτελεσματικός ο έλεγχος και η καταγραφή της κατάστασης διατήρησης ενός χώρου.⁹ Ο έλεγχος πρέπει να γίνεται τόσο με εργαστηριακές μεθόδους, όσο και με πειράματα επί τόπου. Η κύρια πρόκληση που προκύπτει από το δεύτερο αυτό συνέδριο είναι η ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου ερευνητικού πλαισίου για τη διατήρηση μνημείων *in situ* (Corfield & Nixon 2004).

Βάσει των παραπάνω, δύο είναι οι κύριες τάσεις όσον αφορά στη διατήρηση των μνημείων οργανικής φύσης: η κατάχωση ή/και η παρακολούθηση (monitoring), μέσω της συστηματικής καταγραφής τους. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου ένα σύνολο ξύλινων ανασκαφικών ευρημάτων αποφασίστηκε να αναδειχθεί, και όπου έχει γίνει κάτι τέτοιο, το σύνολο των ευρημάτων απομακρύνθηκε, συντηρήθηκε στο εργαστήριο και στη συνέχεια στεγάστηκε σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο¹⁰ (Pye 2001: 20). Αυτή η πρακτική αποτελεί μια τρίτη τάση κατά την οποία όμως η συντήρηση δεν γίνεται *in situ*, συνεπώς δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Το Flag Fen στο Peterborough της Αγγλίας είναι ένα ανασκαφικό πάρκο όπου έχει ανακαλυφθεί μεταξύ άλλων και μεγάλος όγκος ένυδρου ξύλου, μέρος του οποίου εκτίθεται *in situ* σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο¹¹ ("Preservation Hall", Εικ. 1) (Pryor 1989).

⁹ Η έρευνα για τη μη καταστροφική εκτίμηση της φθοράς του υδατοκορεσμένου ανασκαφικού ξύλου, όσο ακόμα αυτό βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, αλλά και μετά την αποκάλυψή του, δίνει ενθαρρυντικά αποτελέσματα, με πιο αξιοσημείωτη τη μέτρηση των ακουστικών ιδιοτήτων του ξύλου (Arnott *et al.* 2004). Ο Davis (1998) παραθέτει τις διαθέσιμες μεθόδους παρακολούθησης και καταγραφής των υδρολογικών συνθηκών του εδάφους και προτείνει τη χρήση τους για την αποτίμηση της κατάστασης διατήρησης αλλά και του ρυθμού φθοράς των ένυδρων αρχαιολογικών καταλοίπων που βρίσκονται κάτω από το έδαφος.

¹⁰ Παραδείγματα αυτής της πρακτικής είναι το προαναφερθέν Ρωμαϊκό Αμφιθέατρο στο Λονδίνο, τα πλοία Wasa στη Στοκχόλμη και Mary Rose στο Portsmouth.

¹¹ Έχει τοποθετηθεί προστατευτικό στέγαστρο και ράμπες για την πρόσβαση του κοινού.

Εικ. 1: Αποψη των ξύλινων κατασκευών που εκτίθενται στο Flag Fen (<http://www.flagfen.com>)

Πρόκειται για το μοναδικό παράδειγμα προσπάθειας διατήρησης και ταυτόχρονης ανάδειξης συνόλων ξύλινων ευρημάτων¹² *in situ*¹³, η οποία βασίζεται σε αποστραγγιστικά έργα και σύστημα διαρκούς ψεκασμού με νερό.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Η παρακάτω προτεινόμενη μεθοδολογία αφορά στην ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της διατήρησης και της συντήρησης των αρχαιολογικών καταλοίπων σε μια ανασκαφή, με έμφαση σε αυτά που παραμένουν *in situ*, και προκύπτει από το θεσμικό πλαίσιο, τις διεθνείς συμβάσεις και οδηγίες, τη μεθοδολογία και τον κώδικα δεοντολογίας της

επιστήμης της συντήρησης. Σε συνδυασμό με το ζητούμενο της αρχαιολογικής έρευνας και ανάδειξης θα μπορούσε να αποτελέσει μια βάση για την τυποποίηση/πιστοποίηση της διαδικασίας της αρχαιολογικής συντήρησης *in situ*.¹⁴

Πριν την ανασκαφή:

Διεπιστημονικότητα της ανασκαφικής ομάδας, η οποία θα πρέπει να απαρτίζεται από αρχαιολόγους, συντηρητές, μηχανικούς, αρχαιομέτρους και άλλες, συναφείς με την εκάστοτε έρευνα, ειδικότητες (Χουρμουζιάδης 1999: 27).

Οικονομικός προγραμματισμός στον οποίον θα πρέπει να περιλαμβάνεται και το κόστος της συντήρησης¹⁵ (Stanley Price 1984: 4; Λυκιαρδοπούλου 1987: 36).

Υπόθεση για τη φύση και τον όγκο του υλικού, έτσι ώστε να είναι ευκολότερος ο

¹² Πρόκειται κυρίως για κάθετα και οριζόντια τμήματα πλατφόρμας (1350-950 π.Χ.)

¹³ Στην ιστοσελίδα του αρχαιολογικού πάρκου του Flag Fen (www.flagfen.com) καταγράφεται συνοπτικά το σκεπτικό του εγχειρήματος, τα προβλήματα που προκύπτουν καθώς και οι προσπάθειες επίλυσής τους (υπό τον τίτλο: Preservation in situ).

¹⁴ Με τον όρο τυποποιημένες/πιστοποιημένες διαδικασίες εννοούνται οι διαδικασίες που καθορίζονται από πρότυπα (standards), τεχνικές οδηγίες (technical specifications, guidelines), τεχνικές εκθέσεις (technical reports, technical bulletins) κλπ. αναγνωρισμένων διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών οργανισμών τυποποίησης (ISO, IEC, EN, DIN, BSI, UNI, SIS, AFNOR, ASTM κλπ.) ή οργανισμών που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά (ECCO, IIC, CCI, ICOM κλπ.).

¹⁵ Προβλέπεται από το Ν. 3028/2002, α.36.

προγραμματισμός της συντήρησης (Stanley Price 1984:4. Χατζή-Βαλιάνου 1987:59).

Υπόθεση κατάστασης διατήρησης μέσω του ελέγχου, μέτρησης και καταγραφής των συνθηκών του εδάφους (υγρασία, θερμοκρασία, στάθμη υδροφόρου ορίζοντα, pH, δυναμικό οξειδαναγωγής, άλατα, κ.ά.), για τη λήψη περαιτέρω μέτρων.

Μέτρηση και συστηματική καταγραφή ατμοσφαιρικών συνθηκών και αναζήτηση στοιχείων από αρμόδιες υπηρεσίες για τα προηγούμενα χρόνια (θερμοκρασία, υγρασία, βροχόπτωση, αέριοι ρύποι, άνεμοι, κ.ά.) (Stanley Price 1984: 4-5).

Ενημέρωση για τα πρώτα σωστικά μέτρα που λαμβάνονται κατά την αποκάλυψη ευαίσθητων υλικών, από τον συντηρητή προς τους αρχαιολόγους και τους τεχνίτες της ανασκαφής.

Καθορισμός ευθυνών των διαφόρων ομάδων σε σχέση με τη συντήρηση (Λυκιαρδοπούλου 1987: 36).

Κατά την ανασκαφή:

Προσδιορισμός παραγόντων φθοράς: Είναι σημαντικό να αναγνωριστούν, να κατανοηθούν και να μελετηθούν οι παράγοντες φθοράς των υλικών που αποκαλύπτονται για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους.

Προσδιορισμός ρυθμού βιοδιάβρωσης οργανικών καταλοίπων: Η αποτελεσματική διατήρηση των οργανικών ανασκαφικών καταλοίπων, όσον αφορά στη σημαντικότητα παράμετρο της βιοδιάβρωσης, μπορεί να επιτευχθεί μόνο κάτω από ακραίες περιβαλλοντικές συνθήκες (θερμοκρασία μικρότερη από 0°C ή ανοξία). Επειδή κάτι τέτοιο είναι αδύνατο για πολλούς λόγους να επιτευχθεί, το ζητούμενο είναι να προσδιοριστεί το κατά πόσο η διάβρωση των συγκεκριμένων

αρχαιολογικών υλικών είναι ή μπορεί να καταστεί αρκετά αργή, έτσι ώστε να μην οδηγήσει σε εκτιμητή απώλεια της αρχαιολογικής πληροφορίας (Hopkins 2004: 61-2).

Παροχή πρώτων σωστικών μέτρων κατά την αποκάλυψη ευαίσθητων υλικών για τον μετριασμό του σοκ από την απότομη αλλαγή συνθηκών (Pye 2001: 129; Λυκιαρδοπούλου 1987).

Λήψη απόφασης για προληπτικά μέτρα όπως στέγαστρα και σωστικές επεμβάσεις ενεργητικής συντήρησης *in situ* κατά την ενδεχόμενη αποκάλυψη ευαίσθητων ακίνητων καταλοίπων. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τεθούν οι στόχοι και να ληφθούν οι αποφάσεις για τη διατήρηση και την πιθανή ανάδειξη των καταλοίπων αυτών, οι οποίες θα επηρεάσουν πιθανότατα την εξέλιξη της ανασκαφής. Οι αποφάσεις θα πρέπει να έχουν ως βασικό άξονα τη διατήρηση και τη μετάδοση της πληροφορίας που φέρουν τα υλικά αυτά κατάλοιπα, μέσα από την εφαρμογή κατάλληλων μέτρων προληπτικής και ενεργητικής συντήρησης για τη βέλτιστη διατήρησή τους (Stubbs 1984: 79-80).

Μέτρα προστασίας μεταξύ ανασκαφικών περιόδων όπως κατάχωση, περίφραξη, αναχώματα και συστήματα αποστράγγισης, στερέωση των παρειών, κάλυψη με προστατευτικά φύλλα και προσωρινά στέγαστρα¹⁶ (Stanley Price 1984: 6; Χατζή-Βαλιάνου 1987: 55).

Εφαρμογή επεμβάσεων ενεργητικής συντήρησης, σωστικού χαρακτήρα στα κατάλοιπα *in situ*, οι οποίες θα πρέπει να γίνονται κατόπιν ειδικής μελέτης και να εφαρμόζονται από ειδικευμένους συντηρητές¹⁷. Η μελέτη αυτή θα πρέπει να είναι προϊόν έρευνας τόσο της δομής και της κατάστασης διατήρησης των υλικών καταλοίπων, όσο και της αξιολόγησης των περιβαλλοντικών συν-

¹⁶ Κάποια από τα παραπάνω μέτρα προστασίας μπορεί να επηρεάσουν την προληπτική συντήρηση των ευρημάτων. Κάθε προστατευτικό κάλυμμα θα τροποποιήσει το μικροκλίμα τους θετικά ή αρνητικά. Για παράδειγμα, η κάλυψη μπορεί να προκαλέσει την ανάπτυξη μικροοργανισμών, ενώ ένα καλά σχεδιασμένο σύστημα στέγασης είναι συνήθως ωφέλιμο.

¹⁷ Προβλέπεται από το Ν. 3028/2002, α.43.

θηκών. Βάσει αυτών θα πρέπει να γίνεται εκτίμηση του ρυθμού φθοράς των καταλοίπων από τη στιγμή της αποκάλυψής τους, και αξιολόγηση (προκαταρκτική και στη συνέχεια σύγχρονη των επεμβάσεων) των προτεινόμενων μεθόδων, έτσι ώστε, μέσω ενός δυναμικού και ευέλικτου προγράμματος συντήρησης να επιτυγχάνεται το βέλτιστο αποτέλεσμα και από αυτό να εξάγονται χρήσιμα συμπεράσματα για την έρευνα στον κάθε ιδιαίτερο τομέα της συντήρησης (Matero 2000: 80-1; Demas 2002: 39; Παναγιάρης 1998).

Τεκμηρίωση των εργασιών συντήρησης και των προστατευτικών μέτρων (Stubbs 1984: 82; Χατζή-Βαλιάνου 1987: 59).

Μετά την ανασκαφή:

Απόφαση για τη διαχείριση των καταλοίπων, η οποία θα πρέπει είναι προϊόν συνεργασίας αρχαιολόγων, συντηρητών, επιμελητών, αρχιτεκτόνων και λοιπών εμπλεκόμενων στην ανασκαφή (Demas 2002: 39).

Συντήρηση καταλοίπων *in situ*, που θα πρέπει να περιλαμβάνει τόσο τα προληπτικά μέτρα (διατήρηση), όσο και τις άμεσες επεμβάσεις (καθαρισμός και θεραπεία των καταλοίπων με σκοπό τη μείωση του ρυθμού φθοράς). Σημειώνεται πως χωρίς την προληπτική συντήρηση, κάθε απόπειρα ενεργητικής συντήρησης είναι μάταιη (Λυκιαρδοπούλου 1987).

Τα υλικά συντήρησης που πρόκειται να εφαρμοστούν στα εκτεθειμένα αντικείμενα πρέπει να είναι υψηλής ποιότητας, ανθεκτικότητας και κατάλληλα για τις συγκεκριμένες συνθήκες (Museums & Galleries Commission 1994: 71). Επιπλέον, οι μέθοδοι και τα υλικά συντήρησης δεν θα πρέπει να

ακυρώνουν τη δυνατότητα της πλήρους τεχνικής εξέτασης του αντικειμένου (Παναγιάρης 1998 :237).

Κατάχωση: Μέτρα για τη διατήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων πρέπει να λαμβάνονται είτε αυτά πρόκειται να αναδειχθούν είτε να καταχωθούν. Σε καμία περίπτωση αυτά δεν πρέπει να εγκαταλείπονται μετά την ανασκαφή.¹⁸ Σε περίπτωση κατάχωσης οργανικών υλικών, θα πρέπει να έχει ελεγχθεί προηγουμένως εάν οι νέες συνθήκες ταφής θα είναι ευνοϊκές για τη διατήρηση των καταλοίπων (Smit 2004).

Σταθεροποίηση υγρασίας εδάφους με αποστραγγιστικά έργα που θα στοχεύουν στη σταθεροποίηση του υδροφόρου ορίζοντα στο επιθυμητό επίπεδο (Χατζή-Βαλιάνου 1987: 59).

Στέγαστρο: Αποτελεί απαραίτητο μέτρο για την προστασία – προληπτική συντήρηση των οργανικών ανασκαφικών καταλοίπων που θα παραμείνουν εκτεθειμένα *in situ* και η τοποθέτησή του πρέπει να γίνεται κατόπιν μελέτης.¹⁹ Με αυτό τον τρόπο αποκλείεται η επαφή των καταλοίπων με τη βροχή, την ηλιακή ακτινοβολία και τον αέρα.²⁰ Σημαντικό στοιχείο στην περίπτωση του στεγάστρου είναι η ελεύθερη κυκλοφορία του αέρα (Museums & Galleries Commission 1994: 71).

Μέριμνα για το σύνολο της τοποθεσίας στην οποία βρίσκονται τα κατάλοιπα.

Διαρκής συστηματική παρακολούθηση (monitoring): Το σημαντικότερο σημείο που αφορά στην προστασία των εκτεθειμένων καταλοίπων *in situ* είναι πως, επειδή είναι αδύνατο να ελεγχθούν πλήρως οι περιβαλλοντικές συνθήκες, η μέριμνα για τον έλεγχο της κατάστασής τους και η αποτελεσματική, συστηματική παρακολούθηση

¹⁸ Προβλέπεται από το Ν. 3028/2002, α.36.

¹⁹ Η μελέτη θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες της αρχαιολογικής έρευνας και της ανάδειξης, της συντήρησης και επιπλέον της στατικής και της αρχιτεκτονικής.

²⁰ Ο Stubbs (1984: 83) αναφέρει πάρα πολλά παραδείγματα στεγασμένων και προστατευμένων ανασκαφικών καταλοίπων *in situ*, ενώ αναλύει επιπλέον τους διάφορους πιθανούς τύπους στεγαστρών. Ο Aslan (1997) αναλύει τα πρακτικά και αισθητικά προβλήματα της χρήσης στεγαστρου για την προστασία και την ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων και επισημαίνει την ανάγκη να υπάρξουν οδηγίες και πρότυπα για το σχεδιασμό και την υλοποίηση προστατευτικών κατασκευών.

Εικ. 2: Οι πάσσαλοι όπως αποκαλύπτονται κατά την ανασκαφή (φωτ. αρχείο Ανασκαφών Δισπηλιού)

(monitoring) θα πρέπει να είναι διαρκείς και οι επεμβάσεις προληπτικής και ενεργητικής συντήρησης να υπόκεινται σε κριτική και αναδιαμόρφωση, βάσει των παραπάνω παρατηρήσεων (Aslan 2006; Stubbs 1984: 89; Museums & Galleries Commission 1994: 71).

Εμπλοκή του κοινού: Η προσπάθεια διατήρησης ενός μνημείου ολοκληρώνεται με την προσέγγιση του κοινού, την ευαισθητοποίησή του, ακόμα και την εμπλοκή του στη διαδικασία της προστασίας, μέσω δράσεων σχεδιασμένων κατάλληλα για την κάθε ξεχωριστή περίπτωση. Ο σχεδιασμός τέτοιων δράσεων θα πρέπει να θεωρείται ουσιαστική πρωτοβουλία με πολλαπλά οφέλη και να μην υποσκελίζεται ως λιγότερο σημαντικός.

ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΛΗΦΘΕΙ ΣΤΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΞΥΛΙΝΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ *IN SITU* ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 1997 αποκαλύφθηκαν τα πρώτα λείψανα των ξύλινων κατασκευών: τμήματα τοιχοποιίας,

δαπέδου, οροφών, εσωτερικών διαιρέσεων σπιτιών και κυρίως κάθετων πασσάλων. Η αποκάλυψη των σημαντικών ξύλινων οικοδομικών ευρημάτων συνοδεύτηκε από το πρόβλημα της διατήρησής τους. Υστερα από αλληπάλληλες συζητήσεις αρχαιολόγων, συντηρητών και των λοιπών εμπλεκομένων στη διαχείριση της ανασκαφής, αποφασίστηκε η απομάκρυνση των “αυτόνομων”²¹ ξύλων και η μεταφορά τους στο εργαστήριο για συντήρηση (Χουρμουζιάδης 2002).

Οι πάσσαλοι, που αποτελούν τα “ακίνητα” δομικά στοιχεία που ήρθαν στο φως (Εικ. 2), αποφασίστηκε πως θα πρέπει να παραμείνουν *in situ*, καθώς η απομάκρυνσή τους αφενός θα τους στερούσε τα αρχαιολογικά τους συμφραζόμενα, αφετέρου ήταν μια πρακτικά αδύνατη διαδικασία. Το πρόβλημα που έπρεπε επειγόντως να αντιμετωπιστεί στο αρχικό στάδιο της αποκάλυψής τους ήταν ο κίνδυνος για τη διατήρησή τους όσο αυτοί έμεναν εκτεθειμένοι στις νέες συνθήκες και το ζήτημα αυτό επηρέαζε άμεσα τη συνέχιση ή όχι της ανασκαφής. Η διατήρηση των πασσάλων για 7500 χρόνια

²¹ Με τον όρο αυτόνομα εννοούνται τα ξύλα μικρότερου μεγέθους που η διαδικασία των επάλληλων επιχώσεων, η οποία είχε λάβει χώρα κατά τη διάρκεια του χρόνου ταφής τους τα είχε μετακινήσει από την αρχική θέση που καταλάμβαναν ως μέρη μιας οικοδομικής κατασκευής.

μέσα στο έδαφος οφείλεται στις σταθερές, αναερόβιες συνθήκες που επικρατούσαν και απέτρεπαν την ανάπτυξη των βιολογικών παραγόντων φθοράς (μύκητες και βακτήρια), ενώ το νερό, γεμίζοντας τις κυτταρικές κοιλότητες και τα κενά από την κυτταρίνη που είχε ήδη χαθεί, διατηρούσε σταθερό το σχήμα και το μέγεθός τους. Μετά την αποκάλυψή τους η κατάσταση των πασσάλων φαινόταν να είναι απροσδόκητα καλή: Τα νωπά ξύλα διατηρούσαν όλες τις μικροσκοπικές τους ιδιότητες, ενώ η παραμονή τους στις ατμοσφαιρικές συνθήκες δεν φαινόταν να επιταχύνει το ρυθμό φθοράς τους τόσο ώστε να γίνεται αντιληπτός μέσα σε ένα μικρό χρονικό διάστημα από έναν παρατηρητή (Δασακλή 2002: 278-9).

Η διεξαγωγή πειραμάτων για τον προσδιορισμό του βαθμού αλλοίωσης των ξύλων επιβεβαίωσε τις μικροσκοπικές παρατηρήσεις (Δασακλή 2002). Το γεγονός όμως ότι ο ρυθμός φθοράς δεν ήταν άμεσα αντιληπτός, δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι ήταν και αμελητέος. Ετσι, αποφασίστηκε να ληφθούν μέτρα για την προστασία των πασσάλων σχετικά με τη διαστασιακή τους σταθεροποίηση. Ο στόχος ήταν να παραμείνουν τα ξύλα υγρά, έως ότου αποφασιστεί ένα πρόγραμμα συντήρησης που θα εξασφάλιζε την ασφαλή μακροχρόνια παραμονή και έκθεσή τους στον ανασκαφικό χώρο.

Οι επεμβάσεις συντήρησης είναι μέχρι σήμερα αποσπασματικές και έχουν περιοριστεί στην εφαρμογή στερεωτικών υδατικών διαλυμάτων πολυαιθυλενικής γλυκόλης (PEG) στα ξύλα (Εικ. 3) χωρίς να ληφθούν μέτρα προληπτικής συντήρησης (Παπαγεωργίου 2002: 270). Η βασική ενέργεια προληπτικής συντήρησης είναι η εφαρμογή αποστραγγιστικού συστήματος στον ανασκαμμένο χώρο που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα και στοχεύει στη σταθεροποίη-

Εικ. 3: Σωστικές επεμβάσεις στην ανασκαφή: Εφαρμογή στερεωτικού διαλύματος πολυαιθυλενικής γλυκόλης (φωτ. αρχείο Ανασκαφών Δισπηλιού)

ση του υδροφόρου ορίζοντα στο επιθυμητό επίπεδο για την αποφυγή αυξομειώσεων στην περιεχόμενη στο ξύλο υγρασία, κάτι που επιτείνει τη φθορά του.²²

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΥΛΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ *IN SITU*

Σκοπός του παρόντος άρθρου δεν είναι να δώσει απαντήσεις σε τεχνικά προβλήματα τα οποία αφορούν στη συντήρηση των υλικών καταλοίπων που θα παραμείνουν εκτεθειμένα *in situ* στο Δισπηλιό, καθώς κάτι τέτοιο αποτελεί αντικείμενο ειδικής μελέτης συντήρησης. Με σκοπό την καλύτερη δυνατή διατήρηση των υλικών αυτών μαρτυριών, ο στόχος είναι να επισημανθούν τα βασικά σημεία που πρέπει να εστιαστεί η προσοχή της ανασκαφικής ομάδας από εδώ και στο εξής, σύμφωνα με τη μεθοδολογία που έχει προταθεί παραπάνω.

Σε συνδυασμό με την αποστράγγιση, η τοποθέτηση στεγάστρου πάνω από τον ανασκαφικό χώρο μπορεί να συμβάλλει στο

²² Η σταθεροποίηση του υδροφόρου ορίζοντα, εφόσον αυτός δεν καλύπτει τους πασσάλους ολοκληρωτικά και σε ικανό βαθμό ώστε να διασφαλίζει ανοξία, αφήνει άλυτο το θέμα της βιοδιάβρωσης. Δεδομένης όμως της απόφασης για έκθεση των πασσάλων, θεωρείται από τη γράφουσα απαραίτητη ενέργεια για την προστασία του ξύλου από τους υπόλοιπους κινδύνους συνεχιζόμενης αλλοίωσης (υδρόλυση, μηχανική καταπόνηση σε κυτταρικό επίπεδο κ.ά.).

να καταστούν περισσότερο αποτελεσματικές οι εργασίες ενεργητικής συντήρησης, τόσο στους πασσάλους, όσο και στα υπόλοιπα ανασκαφικά ευρήματα και στοιχεία που πρόκειται να διατηρηθούν *in situ*.

Καίριας σημασίας είναι η εφαρμογή ενεργητικών μεθόδων συντήρησης σωστικού χαρακτήρα για τους ξύλινους πασσάλους που βρίσκονται εκτεθειμένοι, όπως και για αυτούς που πρόκειται να αποκαλυφθούν με την πρόοδο των ανασκαφών. Τα μέτρα αυτά συνίστανται στην αποφυγή της ξήρανσης, η οποία θα είχε αρνητικές συνέπειες στη διατήρηση της δομής αλλά και τη συνολική εμφάνισή τους. Ο διαρκής ψεκασμός με νερό ή οι εφαρμογές στερεωτικών διαλυμάτων με στόχο την αντικατάσταση της περιεχόμενης υγρασίας με κατάλληλα διαλύματα πολυαιθυλενικής γλυκόλης είναι δύο μέθοδοι εφαρμογής που στοχεύουν στην καλύτερη διατήρηση του ένυδρου ανασκαφικού ξύλου και μια από αυτές θα πρέπει να υιοθετηθεί ως σωστικό μέτρο σε σταθερή βάση. Σημειώνεται πως η εφαρμογή των ενεργητικών μεθόδων συντήρησης έχει νόημα μόνο αφού εξασφαλιστεί η προστασία εκτός από τα υπόγεια και από τα όμβρια ύδατα.

Η σπουδαιότητα και η μοναδικότητα των ευρημάτων, σε συνδυασμό με την έλλειψη αντίστοιχων εφαρμογών συντήρησης σε διεθνές επίπεδο, συνηγορούν στη διεξαγωγή έρευνας που θα έχει ως στόχους:

- τον χαρακτηρισμό και την κατανόηση των μηχανισμών φθοράς του προς διατήρηση/συντήρηση συστήματος (υλικά αρχαιολογικά κατάλοιπα και ανασκαφικό περιβάλλον),
- τη διερεύνηση της δυνατότητας να διατηρηθεί το αρχαιολογικό ξύλο *in situ*, και
- την πρόταση συγκεκριμένων και εφαρμόσιμων διαδικασιών ενεργητικής και προληπτικής συντήρησης για τον σκοπό αυτό.

Από την έρευνα θα πρέπει να προκύψουν εμπεριστατωμένες προτάσεις, βασισμένες στη συνολική εκτίμηση της κατάστασης διατήρησης του χώρου και να συνοδεύονται

από ένα εφαρμόσιμο και ιεραρχημένο σχέδιο δράσης.

Σημειώνεται πως η ασφαλέστερη διατήρηση θα επιτευχθεί εφόσον υπάρξει διαρκής μέριμνα για την κατάσταση των πασσάλων και των υπόλοιπων υλικών καταλοίπων μέσω μιας διαρκούς και καλά σχεδιασμένης παρακολούθησης (Aslan 2006). Η τεκμηρίωση των εργασιών και η διαρκής παρακολούθηση της κατάστασης, καθώς και η πιθανή αναδιαμόρφωση των μεθόδων και των υλικών που μπορεί να προκύψει, είναι ο μόνος τρόπος να εξασφαλιστεί η μακροβιότητα των αντικειμένων.

Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΩΣ ΕΚΘΕΜΑ

Με τη δημιουργία του ανασκαφικού πάρκου στο Δισπηλιό ο ανασκαφικός χώρος και το περιεχόμενό του μετατρέπονται σε ένα δυναμικό έκθεμα. Το κοινό που έρχεται σε επαφή με αυτό το έκθεμα έχει τη δυνατότητα να προσλάβει ερεθίσματα, να επεξεργαστεί πληροφορίες να ερμηνεύσει και να προβληματιστεί. Στη συνέχεια εξετάζεται η επίδραση που μπορεί να έχει η διαδικασία της συντήρησης, όταν αυτή παρουσιάζεται στο κοινό, και το κατά πόσο η συντήρηση μπορεί να κατανοηθεί και να υποστηριχθεί, καθιστώντας τους σκοπούς και τους περιορισμούς της ορατούς και δημιουργώντας ένα κοινό αίσθημα ενδιαφέροντος και φροντίδας για την πολιτιστική κληρονομιά.

Η διαδικασία των επεμβάσεων συντήρησης στα αρχαιολογικά αντικείμενα και τα μνημεία λαμβάνει χώρα συνήθως σε περιβάλλοντα όπου η πρόσβαση του κοινού δεν επιτρέπεται, κυρίως για λόγους ασφάλειας των αντικειμένων και των επισκεπτών. Αυτό έχει δημιουργήσει έναν “μύθο” γύρω από τη συντήρηση, ο οποίος κινείται μεταξύ θαυμασμού και αμφισβήτησης (Pye 2001: 183-7). Τα τελευταία χρόνια όμως, όλο και περισσότερες περιπτώσεις συντήρησης μνημείων και έργων τέχνης δημοσιοποιούνται στο κοινό, μέσω του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου. Επιπλέον, πολλά μουσεία,

αναγνωρίζοντας το ενδιαφέρον του κοινού για τα “παρασκήνια” της μουσειακής πρακτικής, ανοίγουν τις αποθήκες και τα εργαστήριά τους με εκπαιδευτικά προγράμματα και επισκέψεις που αποσκοπούν στην επαφή, την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα που αφορούν στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, μεταξύ αυτών και τη συντήρηση.

Το Conservation Centre NMGM στο Λίβερπουλ είναι ένα ολοκληρωμένο παράδειγμα κοινωνικοποίησης της συντήρησης,²³ ενώ το Κέντρο Αρχαιολογικής Συντήρησης στη Ρώμη (CCA) τα τελευταία χρόνια ανοίγει περιοδικά στο κοινό εργοστάσια συντήρησης, με ειδικά προγράμματα, όπως ξεναγήσεις, πάνελ, βίντεο και ερωτηματολόγια (Nardi 1995). Η κοινωνικοποίηση της συντήρησης έχει ενθαρρυνθεί σκόπιμα από το IIC²⁴ με τη θέσπιση των βραβείων Keck, όπως και από το MGC²⁵ με τα βραβεία συντήρησης (Pye 2001: 191).

Η κοινωνικοποίηση της συντήρησης και η ενημέρωση του κοινού, σε θέματα που αφορούν στους στόχους, τις διαδικασίες και τα αποτελέσματά της, έχει σημαντικά οφέλη. Όταν το κοινό έχει πληρέστερη αντίληψη για τη συντήρηση, αντιμετωπίζει με περισσότερη σοβαρότητα την ανάγκη για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ ορισμένοι μπορεί να θελήσουν να εμπλακούν ενεργά σε εθελοντικά προγράμματα με δράσεις προστασίας ή, ακόμα, να ασχοληθούν επαγγελματικά με τη συντήρηση (Pye 2001; McManamon 1994; de la Torre & Mac Lean 1997: 9-10).

Οι επισκέπτες των μουσείων συνήθως γοητεύονται όταν έρχονται σε επαφή με τις τεχνικές της συντήρησης, τις αλλαγές και τις “μεταμορφώσεις” ενός αντικειμένου ή μνημείου, που αφορούν στην ενεργητική συντήρηση και την αποκατάσταση. Πέρα όμως από την “έκθεση” των μεθόδων και

των αποτελεσμάτων της δουλειάς τους, τόσο οι συντηρητές, όσο και οι υπόλοιποι εμπλεκόμενοι, πρέπει να εστιάσουν στην ενημέρωση και στην εγρήγορση του κοινού πάνω σε θέματα που αφορούν στην ανάγκη λήψης μέτρων κατά των βασικών παραγόντων φθοράς και καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς (Pye 2001: 192). Η λήψη μέτρων κατά των παραγόντων καταστροφής είναι ένα θέμα που αφορά όλους: τόσο τους επαγγελματίες του μουσείου, όσο και τον κάθε πολίτη ξεχωριστά. Αν δεχτούμε πως η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς επιτυγχάνεται μέσω συστημάτων πρόληψης, τότε η εγρήγορση του κοινού είναι το βασικό στοιχείο: οι πολίτες θα πρέπει να αισθανθούν συμμετοχοί στην ευθύνη, αλλά και την ευχαρίστηση, της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Καθώς η σημασία της συντήρησης δεν περιορίζεται μόνο στην τεχνική της διάσταση, αλλά επιπλέον είναι μελέτη, έρευνα και κατανόηση, η πληροφόρηση και η ευαισθητοποίηση του κοινού αποτελεί συνεπακόλουθα μέρος της άμεσης εξέλιξής της. Η σχέση με το κοινό πρέπει να είναι ενεργή, να διαχειρίζεται και να εξελίσσεται και όχι απλά να υπάρχει (Nardi 1995).

ΕΠΑΦΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΣΤΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟ

Η επαφή του κοινού με την ανασκαφική διαδικασία στο Δισπηλιό αποτελεί ευκαιρία να αναδειχθούν και τα θέματα που αφορούν στη συντήρηση, τόσο στην ανασκαφή, όσο και στο εργαστήριο. Πριν τον σχεδιασμό των δράσεων θα πρέπει να αποσαφηνιστούν τόσο οι ομάδες κοινού στις οποίες θα απευθύνονται, όσο και τα μηνύματα που είναι επιθυμητό να μεταδοθούν μαζί με τα θέματα που είναι αναμενόμενο να ενδιαφέρουν και να θιχτούν από τις συγκεκριμένες

²³ Απέσπασε το ευρωπαϊκό βραβείο μουσείου της χρονιάς (EMYA) για το έτος 1998.

²⁴ Διεθνές Ινστιτούτο για τη Συντήρηση (International Institute for Conservation)

²⁵ Museums and Galleries Commission

ομάδες κοινού. Ο σχεδιασμός κάθε παρόμοιας δράσης είναι καλό να υπόκειται σε προκαταρκτική αξιολόγηση, βασικό μέρος της οποίας είναι η γνώμη του ίδιου του κοινού, η οποία είναι δυνατό να προκύψει από ερωτηματολόγια που θα σφυγμομετρούν τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες του.

Οι ομάδες κοινού, βάσει των οποίων είναι δυνατό να σχεδιαστούν διαφορετικές δράσεις και προγράμματα για τη συντήρηση, και γενικότερα για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι οι επισκέπτες του χώρου, οι σχολικές ομάδες και η τοπική κοινωνία. Οι προσδοκώμενοι στόχοι, κοινοί για όλες τις ομάδες κοινού, είναι:

- η επαφή με τη συντήρηση (προληπτική και ενεργητική), τους στόχους και τις διαδικασίες της,
- ο εντοπισμός των παραγόντων φθοράς και εν γένει των κινδύνων για την πολιτιστική κληρονομιά,
- οι δράσεις που είναι δυνατό να αναπτυχθούν για την προστασία της, σε θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο, και
- η σύνδεση της προστασίας της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς (κάτι που στον χώρο του Δισπηλιού μπορεί ιδιαίτερα εύκολα να υποστηριχθεί και να γίνει κατανοητό).

Οι τρόποι μετάδοσης των παραπάνω μηνυμάτων και η ενεργοποίηση του προβληματισμού του κοινού μπορούν να λάβουν διάφορες μορφές. Παρακάτω προτείνονται ενέργειες που θεωρούνται υλοποιήσιμες, για κάθε ομάδα ξεχωριστά.

1. Επισκέπτες του χώρου: Θα πρέπει να τους παρέχεται η ευκαιρία, έπειτα από ελεύθερη επιλογή και διαχείριση του προσωπικού τους χρόνου, να έρθουν σε επαφή με τα θέματα της διατήρησης και συντήρησης. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί καταρχήν με την ένταξη θεμάτων σχετικών με τη φθορά, τις απειλές, την ενεργητική και προληπτική συντήρηση στο πρόγραμμα μετάδοσης της πληροφορίας στο ανασκαφικό πάρκο: αναφορές σε επεξηγηματικά κείμενα, ειδικό έντυπο, ξενάγηση, ερωτηματολόγια,

συζήτηση (de la Torre & Mac Lean 1997: 10). Επιπλέον, το εργαστήριο συντήρησης κινητών ευρημάτων θα μπορούσε να είναι ανοικτό στο κοινό ορισμένες ώρες. Έτσι ο επισκέπτης θα μπορεί να παρακολουθήσει από κοντά τις εργασίες συντήρησης, να θέσει τα ερωτήματά του, ακόμα και να αγγίξει κάποια αντικείμενα.

2. Σχολικές ομάδες: Η προσέγγιση των σχολικών ομάδων της ευρύτερης περιοχής είναι εξαιρετικής σημασίας, καθώς μπορεί να επηρεάσει αποτελεσματικά μια μεγάλη μερίδα του τοπικού πληθυσμού (McManamon 1994: 70). Η επαφή των παιδιών με την έννοια της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς θα τα βοηθήσει να σχηματίσουν τη δική τους άποψη και τη μελλοντική τους στάση απέναντι στο θέμα, ενώ μπορούν με τη σειρά τους να επηρεάσουν θετικά και τη στάση των γονιών τους. Για τα καλύτερα αποτελέσματα των προγραμμάτων που απευθύνονται σε σχολικές ομάδες, είναι καλό να έχουν προϋπάρξει προγράμματα που θα απευθύνονται στην εκπαιδευτική κοινότητα, δάσκαλους και καθηγητές, οι οποίοι αφού έρθουν σε επαφή με τα θέματα της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσω διαλέξεων, σεμιναρίων, έντυπου υλικού, κλπ.), θα είναι σε θέση να παίξουν σημαντικό ρόλο στην επαφή των μαθητών με το μουσείο. Ο ρόλος του δασκάλου ως καταλυτικού παράγοντα σε αυτή τη διαδικασία έχει αναγνωριστεί από τη μουσειακή κοινότητα και ενθαρρύνεται η ενεργή συμμετοχή του στον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή των προγραμμάτων, ενώ ενδυναμώνεται η σχέση μουσείου και τοπικής εκπαιδευτικής κοινότητας (Pye 2001; McManamon 1994). Είναι καλό να προωθηθεί μια σχέση με διάρκεια και εξέλιξη μέσω κύκλων προγραμμάτων, έτσι ώστε να ενδυναμωθεί και να γίνει ουσιαστικότερη η επαφή και η εξοικείωση των παιδιών με το μουσείο. Η δραστηριότητα και η χρήση μεθόδων βιωματικής μάθησης είναι τα βασικά στοιχεία που θα πρέπει να έχουν αυτά τα προγράμματα.

3. Τοπική κοινωνία: Η προσέγγιση της

τοπικής κοινωνίας και η ενεργή εμπλοκή της στο μουσείο του Δισπηλιού θα μπορούσε να έχει σημαντικά οφέλη και για τις δύο πλευρές. Λαμβάνοντας υπόψη τις προσπάθειες προσέγγισης που έχουν ήδη γίνει από την πλευρά της ανασκαφικής ομάδας (βλ. Χουρμουζιάδη 2009), για παράδειγμα η δημιουργία συλλόγου «φίλων» του μουσείου, και οι οποίες απέβησαν ουσιαστικά άκαρπες, αντιλαμβάνεται κανείς πόσο αποθαρρυντικό μπορεί να καταστεί ένα τέτοιο εγχείρημα. Παρά τις δυσκολίες, θεωρώ ότι η ευαισθητοποίηση και η εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας εξακολουθεί να είναι πρωταρχικό ζητούμενο εκ μέρους του μουσείου και πως οι προσπάθειες προς τον στόχο αυτό θα συνεχιστούν. Για την ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας οι τρόποι προσέγγισης οφείλουν να στοχεύουν στην ανάπτυξη διαρκούς επικοινωνίας και ανατροφοδότησης του προβληματισμού. Οι δράσεις που θα μπορούσαν θεωρητικά να αναπτυχθούν είναι η προώθηση του εθελοντισμού στη συντήρηση, καθώς και σε άλλους τομείς διαχείρισης της ανασκαφής και της συλλογής, η οργάνωση διαλέξεων, σεμιναρίων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ξεναγήσεων κλπ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αιτία και σκοπός της ανάδειξης μιας ανασκαφής είναι να καταστεί η αρχαιολογική πληροφορία προσβάσιμη στο κοινό, το οποίο γίνεται μέτοχος στη ερμηνευτική διαδικασία. Μια τέτοια ενέργεια μετατρέπει το πεδίο της αρχαιολογικής έρευνας σε ένα ζωντανό έκθεμα. Όπως για ένα κινητό ανασκαφικό εύρημα ακολουθείται μια συγκεκριμένη πορεία μέχρι την έκθεσή του στην προθήκη ενός μουσείου και τη μετουσίωσή του σε πολιτιστικό αγαθό, έτσι και για τη μετατροπή της ανασκαφής σε έκθεμα πρέπει να ακολουθηθούν συγκεκριμένα βήματα. Τα βήματα αυτά αφορούν στην ερμηνεία, την ανάδειξη των αξιών του χώρου, τον σχεδιασμό δράσεων για την αποτελεσματική δια-

χείρισή του και τους τρόπους προβολής του, έτσι ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση και η επικοινωνία του κοινού με το πολιτιστικό αγαθό.

Η μέριμνα για τη διατήρηση και τη συντήρηση των υλικών καταλοίπων *in situ* (προστασία – συντήρηση – διαρκής παρακολούθηση) είναι ουσιαστικής προϋπόθεση προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της ανάδειξης και οφείλει να αντλεί από σταθερές αποδεκτές από την επιστημονική κοινότητα (standards). Στην περίπτωση όμως της συντήρησης υλικών καταλοίπων *in situ*, και ιδιαίτερα των οργανικών, όπως δείχνει η βιβλιογραφική έρευνα, δεν έχουν τεθεί τα απαραίτητα πρότυπα, κάτι που έχει επιπτώσεις στην εφαρμογή μεθόδων προστασίας και συντήρησης, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζονται από αποσπασματικότητα.

Ως εκ τούτου, προτείνεται μια μεθοδολογία δράσεων για τη διατήρηση και συντήρηση των ανασκαφικών ευρημάτων που παραμένουν στην ανασκαφή, η οποία στηρίζεται στις βασικές παραδοχές που προκύπτουν από το θεσμικό πλαίσιο (σχετικά με την ανασκαφή, τη συντήρηση και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς) και στις γενικές αρχές που αφορούν στη συντήρηση και απορρέουν από τον κώδικα δεοντολογίας του επαγγέλματος. Η μεθοδολογία αυτή θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ένα κείμενο κατευθυντήριων γραμμών (guidelines) για τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται σε κάθε ανασκαφή, με γνώμονα την ασφαλή διατήρηση των υλικών αρχαιολογικών μαρτυριών που έρχονται στο φως.

Στην περίπτωση της προϊστορικής ανασκαφής του Δισπηλιού ο προβληματισμός για τη διατήρηση των ξύλινων πασσάλων που έχουν αποκαλυφθεί από την ανασκαφική έρευνα έγκειται αφενός στην έλλειψη προτύπων, αφετέρου στην έλλειψη ανάλογου παραδείγματος από τη διεθνή πρακτική. Η καταγεγραμμένη τάση είναι τα μνημεία οργανικής φύσης να εντοπίζονται, αλλά να μην ανασκάπτονται, ή να καταχώνονται μετά την αποκάλυψη και την τεκμηρίωσή τους.

Εντοπίζοντας το κενό που υπάρχει στη διεθνή βιβλιογραφία για τη συντήρηση μνημείων κατασκευασμένων από ξύλο που αποκαλύπτεται σε ένυδρη κατάσταση - με σκοπό την ανάδειξή τους *in situ* - η έρευνά μας καταλήγει στο ότι η συντήρηση και διατήρηση του ανασκαφικού υλικού του Δισπηλιού (στον βαθμό που αυτή ενδιαφέρει να είναι κάτι διαφορετικό από τη συνηθισμένη κατάχωση) απαιτεί τη συνέχιση της διεπιστημονικής έρευνας. Η έρευνα αυτή πρέπει να επικεντρώνεται στο συγκεκριμένο επιστημονικό πρόβλημα και να στοχεύει σε υλοποιήσιμες προτάσεις για την ασφαλή διατήρηση και ανάδειξη των καταλοίπων του προϊστορικού πασσαλόπηκτου οικισμού, καθώς και στην ολοκληρωμένη προστασία μέσω της διαρκούς παρακολούθησης.

Όσον αφορά στα μέτρα που μπορούν να ληφθούν στην ανασκαφή του Δισπηλιού, η τοποθέτηση στεγάστρου κρίνεται αναγκαία για την προστασία από τις άμεσες συνέπειες των περιβαλλοντικών συνθηκών. Σε συνδυασμό με τα αποστραγγιστικά μέτρα που έχουν ήδη ληφθεί, αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα των μεθόδων ενεργητικής συντήρησης σωστικού χαρακτήρα. Οι επεμβάσεις συντήρησης θα πρέπει να στοχεύουν στη διατήρηση του όγκου των πασσάλων, είτε αποφεύγοντας την ξήρανσή τους (διαρκείς ψεκασμοί με

νερό) είτε με τη σταδιακή αντικατάσταση της περιεχόμενης υγρασίας με κατάλληλα σταθεροποιητικά υλικά, σαν κι αυτά που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί. Η εφαρμογή όλων των παραπάνω μέτρων είναι δυνατό να αποφέρει ικανοποιητικά αποτελέσματα έως ότου ένα τεκμηριωμένο και οργανωμένο πρόγραμμα προληπτικής και ενεργητικής συντήρησης τεθεί σε εφαρμογή.

Όσον αφορά στο κοινό - το οποίο είναι η αιτία για την ανάδειξη του πολιτιστικού αγαθού και ο τελικός αποδέκτης του - προτείνεται ο σχεδιασμός δράσεων για την ενημέρωση, τον προβληματισμό και την ευαισθητοποίησή του πάνω στο θέμα της διατήρησης και συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι δράσεις αυτές θα συμπλήρωναν τη γενικότερη προσπάθεια προσέγγισης του κοινού που προωθείται στο Δισπηλιό και θα συνέβαλαν περαιτέρω στη διατήρηση του μνημείου. Με ειδικότερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη μιας εποικοδομητικής διαλεκτικής σχέσης με την τοπική κοινωνία, προτείνεται ο σχεδιασμός κύκλων προγραμμάτων για τις σχολικές ομάδες, τους νέους, τους επαγγελματίες και γενικότερα του συνόλου των κατοίκων της περιοχής. Εξάλλου, η προσέγγιση και η ενεργή εμπλοκή του κοινού θεωρείται πλέον σημαντικό στοιχείο για την επίτευξη των στόχων τόσο της ανάδειξης, όσο και της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alcántara, R.
2002 Standards in preventive conservation: Meanings and applications, ICCROM, http://www.iccrom.org/eng/e-docs/ICCROM_04StandardsPreventiveConser.pdf [τελευταία επίσκεψη 31/5/2006].
- Arnott, S., J. Dix, A. Best & D. Gregory
2004 The acoustic characteristics of archaeological wood. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 18-25. London: Museum of London Archaeology Service.
- Aslan, Z.
1997 Protective Structures for the Conservation and Presentation of Archaeological Sites, *Journal of Conservation and Museum Studies*, No.3, Nov. 1997, <http://www.jcms.ucl.ac.uk> [τελευταία επίσκεψη 31/5/2006].
2006 Η Παρακολούθηση ως μέσο Προληπτικής Συντήρησης στη Διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Στο *Αξιοποίηση και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Πρακτικά Σεμιναρίου, Ελληνική Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα-Δελφοί 17-19 Μαρτίου 2003*: 78-83. Αθήνα.
- Canada's Historic Places
2007 Standards and Guidelines for the Conservation of Archaeological Sites, http://www.historicplaces.ca/protect-proteger/arc_e.aspx [τελευταία επίσκεψη 25/8/2009].
- Cleere, H.
2006 Θεμελιώδεις αρχές για τη διαχείριση αρχαιολογικών χώρων. Στο *Αξιοποίηση και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Πρακτικά Σεμιναρίου, Ελληνική Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα-Δελφοί 17-19 Μαρτίου 2003*: 88-90. Αθήνα.
- Corfield, M. & T. Nixon
2004 Introduction. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 1-2. London: Museum of London Archaeology Service
- Δασακλή, Ν.
2002 Συντήρηση ξύλινων δομικών στοιχείων. Στο *Δισπηλιό: 7500 Χρόνια Μετά* (επιστ. επιμ. Γ. Χ. Χουρμουζιάδης): 273-87. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Davis, M.
1998 In-situ monitoring of wet archaeological environments: A review of available monitoring technologies. In *Preserving Archaeological Remains in situ: Proceedings of the conference of 1st-3rd April, 1996* (ed. M. Corfield, P. Hinton, T. Nixon, & M. Pollard): 21-5. London: Museum of London Archaeology Service, University of Bradford.
- Demas, M.
2002 Planning for conservation and management of archaeological sites: A values-based approach. In *Management Planning for Archaeological Sites: Proceedings of the Corinth Workshop* (ed. J. M. Teutonico & G. Palumbo): 27-54. Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- Ganiaris, H. & N. Bateman
2004 From arena to art gallery: The presentation of London's roman amphitheatre *in situ*. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 198-201. London: Museum of London Archaeology Service.
- Hein, G.
1995 The constructivist museum. *Journal for Education in Museums* 16: 21-3.
2004 The role of museums in society: education and social action. Αθήνα, Οκτώβριος 2004 [διάλεξη].
- Hopkins, D.
2004 Even the ancient was once young: lessons about biodegradation from the Wareham (Dorset) experimental earthwork. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 60-4. London: Museum of London Archaeology Service.

- Keevill, G., D. Hogan, M. Davis & D. Howell
2004 Waterlogged archaeological remains, environmental conditions and preservation in situ: A case study from the Tower of London. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 137-42. London: Museum of London Archaeology Service.
- Λαμπρινουδάκης, Β.
2006 Προσπάθεια προσέγγισης της έννοιας της ολοκληρωμένης προστασίας των μνημείων. Στο *Αξιοποίηση και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Πρακτικά Σεμιναρίου, Ελληνική Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα-Δελφοί 17-19 Μαρτίου 2003*: 49-58. Αθήνα.
- Λούπου, Α-Χ.
2002 Η συντήρηση των μνημείων και ο ρόλος του αρχαιολόγου. Στο *Το Μέλλον του Παρελθόντος μας: Ανιχνεύοντας τις Προοπτικές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της Ελληνικής Αρχαιολογίας, Πρακτικά 4ου Συνεδρίου, Αθήνα 24-26 Νοεμβρίου 2000*: 73-75. Αθήνα: Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων.
- Λυκιαρδοπούλου, Μ.
1987 Ο ρόλος της συντήρησης κατά την ανασκαφή. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 22: 34-6.
- Mason, R.
2005 Museums, galleries and heritage: Sites of meaning-making and communication. In *Heritage, Museums and Galleries: An Introductory Reader* (ed. G. Corsane): 200-11. London: Routledge.
- Matero, F.
2000 The conservation of an excavated past. In *Towards Reflexive Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük* (ed. I. Hodder): 71-87. Cambridge: McDonald Institute Monographs, British Institute of Archaeology at Ankara.
- McManamon, F.
1994 Presenting archaeology to the public in the USA. In *The Presented Past: Heritage, Museums and Education* (ed. P. Stone & B. Molyneaux): 61-77. London: Routledge.
- Museums & Galleries Commission
1994 *Standards in the Museum Care of Larger and Working Objects: Social and Industrial History Collections*. London: Museums & Galleries Commission.
- Nardi, R.
1995 Open-heart Restoration: Raising the awareness of the public. *ICOM-CC Newsletter Study Series* 1: 9-11.
- van de Noort, R.
2004 Sutton Common (South Yorkshire): A monument at risk in England's wetlands. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 79-86. London: Museum of London Archaeology Service.
- Παναγιάρης, Γ.
1998 Η συμβολή της συντήρησης αρχαιολογικών ευρημάτων στην έρευνα: Από την τεχνική διάσωσης του αντικειμένου στην επιστήμη της ανάδειξης της πληροφορίας του. Στο *Η Προϊστορική Έρευνα στην Ελλάδα και οι Προοπτικές της: Θεωρητικοί και Μεθοδολογικοί Προβληματισμοί* (επιμ. Ε. Βούλγαρη): 235-42. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Παπαγεωργίου, Β.
2002 Στρατηγική και μεθοδολογία της αρχαιολογικής συντήρησης. Στο *Δισπηλιό: 7500 Χρόνια Μετά* (επιστ. επιμ. Γ. Χ. Χουρμουζιάδης): 263-72. Θεσσαλονίκη: University Studio Press..
- Pearce, S.
1990 *Archaeological Curatorship*. London: Leicester University Press.
- Pryor, F.
1989 Look what we've found: A case study in public archaeology. *Antiquity* 63: 51-61.
- Pye, E.
2001 *Caring for the Past: Issues in Conservation for Archaeology and Museums*. London: James & James.

Schofield, J.

1986 Practical problems in the excavation of Roman and Medieval London. In *Preventive Measures During Excavation and Site Protection: Proceedings of the ICCROM Conference, Ghent 6-8 November 1985*: 51-5. Rome: ICCROM.

Shane, O. & M. Küçük

2000 Presenting Çatalhöyük. In *Towards Reflexive Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük* (ed. I. Hodder): 193-204. Cambridge: McDonald Institute Monographs, British Institute of Archaeology at Ankara.

Smit, A.

2004 Measuring the burial environment at archaeological sites to judge the *in situ* conservation potential: A planarch project to facilitate planning decisions. In *Preserving Archaeological Remains in situ? Proceedings of the 2nd conference 12-14 September 2001* (ed. T. Nixon): 168-72. London: Museum of London Archaeology Service.

Stanley Price, N.

1984 Excavation and conservation. In *Conservation on Archaeological Excavations with Particular Reference to the Mediterranean Area* (ed. N. Stanley Price): 1-10. Rome: ICCROM.

Stubbs, J. H.

1984 Protection and presentation of excavated structures. In *Conservation on Archaeological Excavations with Particular Reference to the Mediterranean Area* (ed. N. Stanley Price): 79-89. Rome: ICCROM.

de la Torre, M. & M. Mac Lean

1997 The archaeological heritage in the mediterranean region. In *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region* (ed. M. de la Torre): 5-14. Los Angeles: Getty Conservation Institute.

Χατζή-Βαλλιάνου, Δ.

1987 *Συντήρηση Μνημείων. Τεχνικές Ανασκαφών, Α' Πρόγραμμα Επιμόρφωσης, Βόροι 1985*, Υπουργείο Πολιτισμού-Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο-Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας, Βόροι Ηρακλείου Κρήτης.

Χουρμουζιάδη, Α.

2008 *Επισκέπτες. Ανάσκαμμα 2*: 121-57.

Χουρμουζιάδης, Γ. Χ.

1999 *Λόγια από Χώμα*. Σκόπελος: Νησίδες.

2002 *Οι Ανασκαφές στο Δισπηλιό. Στο Δισπηλιό: 7500 Χρόνια Μετά* (επιστ. επιμ. Γ. Χ. Χουρμουζιάδης): 11-23. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Summary

Excavation Park of Dispilio: Management, preservation and conservation issues of the archaeological remains *in situ* Nektaria Dasakli

The protection of cultural heritage, an institutionally consolidated concept in both national and international level, is an evident duty and responsibility firstly of the carrier manager and secondly of the public in general. The management and the enhancement of archaeological sites and excavations, aiming towards their delivery to the public, is a rather complicated procedure which bears as a corner stone the provision and the interdisciplinary planning for the integrated protection of each cultural good.

This paper examines the contribution of conservation science in the enhancement of archaeological sites. It is claimed that both ahead planning and the implementation of all passive and remedial conservation processes

of tangible remains that are preserved *in situ*, should be based on certified/standardized processes (standards). Thus, a methodology is suggested, which will act as an action model and could comprise the guidelines for the constitution of standards related to the measures and the conservation process, prior, during and after the excavation.

Furthermore, it is argued that the dissemination of actions taken for the preservation and conservation of cultural heritage could provide great advantages into the awareness of the public. Within the framework of a local museum, as is the case study of Dispilio open - air museum, it could promote the development of an interactive relationship between the museum and the local community.